

DİVÂN-I HÜMÂYÛN'UN TAŞRADAN GELEN ŞİKÂyetLERİ İNCELEME ve SONUÇLANDIRMA YÖNTEMLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Buket ÇELİK¹

ÖZET

Osmanlı Devleti'nde en yüksek mahkeme Divân-ı Hümâyûn'dur. Burada hem devlet meseleleri görüşülmüş hem de halkın şikâyetleri dinlenmiştir. Din, dil, mezhep, cinsiyet ayrımı yapılmaksızın herkes Divân'a başvurma hakkına sahiptir. Dinlenen şikâyetler şer'i ve örfi kanuna uygun bir şekilde sonuçlandırılmıştır. Çalışmada 5 numaralı Sivas Ahkâm-ı Şikâyet Defteri incelenmiştir. Bu defter Sivas eyaleti içerisinde yaşayan halkın Divân'a sunduğu şikâyetlerden oluşmaktadır. Defterde 1752-1755 yılları arasında eyaletten gelen 1041 şikâyetle ilgili hükümler kayıtlıdır. Bu hükümlerin karar kısımlarına bakılarak, Divân'a yapılmış şikâyetlerin kaç farklı şekilde sonuçlandırıldığı hakkında değerlendirme yapılmıştır. Hükümler, davanın Divân'da neticeye bağlanmış olup olmamasına göre başlıca iki başlıkta toplanmıştır. Daha sonra bunlar da kendi içerisinde alt başlıklara ayrılmıştır. Deftere kaydedilmiş ancak şikâyet özelliği taşımayan seyahat izinlerinden ve yol güvenliğinin sağlanması hakkındaki emirlerden de kısaca bahsedilmiştir. Sivas eyaletinden Divân'a yapılmış şikâyetlerin yarısından fazlasının araştırılmaya devam edilmek üzere olay mahalline geri gönderildiği tespit edilmiştir. Bunun sebepleri ve gerekçeleri üzerinde durulmuştur.

Çalışmada ayrıca, firari suçlular ve çözüme kavuşturulması uzun süren davalarla ilgili uygulanan yöntemler üzerinde de durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Divân, Şikâyet, Hukuk, Adalet, Osmanlı Devleti

A REVIEW on DIVÂN-I HUMÂYÛN'S METHODS of EXAMINING and CONCLUDING COMPLAINTS FROM the PROVINCES

ABSTRACT

The highest court in the Ottoman State is the Imperial Council (Divân-ı Hümâyûn). Here, both state issues were discussed and people's complaints were heard. Everyone has the right to apply to the Council, regardless of religion, language, sect or gender. The complaints heard were classified in accordance

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Tarih Bölümü.
buket.celik@cumhuriyet.edu.tr ORCID: 0000-0002-6959-7197.

with religious law and customary law. In the study, Sivas Ahkâm-ı Şikâyet Register number 5 was examined. This register consists of the complaints submitted to the Council by the people living in the province of Sivas. The provisions regarding 1041 complaints from the province between 1752 and 1755 are recorded in the register. By looking at the decision parts of these provisions, an evaluation was made about how many different ways the complaints made to the Council were concluded. The provisions were grouped under two main headings, depending on whether the case has been concluded in the Council or not. These were then divided into subheadings. Travel permits, which were recorded in the register but without complaints, and orders to ensure road safety were also briefly mentioned. It was determined that more than half of the complaints made to the Council from Sivas province were sent back to the scene of the incident to continue investigation. The reasons and justifications for this was emphasized. The study also focused on the methods applied to fugitive criminals and cases that took a long time to be resolved.

Keywords: *Court, Complaint, Law, Justice, Ottoman State*

1. GİRİŞ

Kendisinden önce gelen birçok İslam devletinde olduğu gibi Osmanlı Devleti de adalete çok önem vermiştir. Devletin devamı için adaletli bir yönetim anlayışının benimsenmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Osmanlı yazarlarından Kınalı-zâde Ali Çelebi, Ahlâk-ı Alâî isimli eserinde Adalet Dairesi denilen formülle, devletin devamlılığı için adaletin önemine vurgu yapmıştır (Unan, 2015: 117-132).

Teşkilatçılık yönünden son derece kabiliyetli olan Türkler, vatandaşlarına adil davranmayı birinci ilke olarak kabul ettikleri için, şikâyeti olan her bir vatandaşa hükümdara başvurma hakkı tanımışlardır. Türkler İslamiyet'i kabul ettikten sonra İslam devletlerinde gördükleri Divân-ı Mezâlîm denilen ve şikâyet davalarıyla ilgilenen mahkemeyi benimsemiş ancak İslam devletlerindeki haliyle kendi bünyesine katmamıştır (Akyüz, 2002: 210-234; Taş, 2007: 189). Osmanlı Devleti'nde Divân-ı Hümayûn'un ilk ve aslı ödevi, şikâyet dinlemektir (İnalçık, 2018a: 98). Osmanlı, şikâyetleri Divân'a kabul etmiş ve *Mühimme* defterlerine kaydetmiştir. 1649 yılında *Şikâyet Defterleri* denilen ayrı bir defter grubu oluşturulmuş ve Divân'da görüşülen şahsî sorunlar ve ehl-i örf hakkındaki reaya şikâyetleri bu defterlere yazılmıştır (Aktaş, 1991: 68). Daha sonra, şikâyetler, şikâyetin yapıldığı eyaletlere göre ayrılarak kaydedilmeye başlanmıştır. Böylece 1742 yılından itibaren eyalet *Ahkâm-ı Şikâyet Defterleri* ortaya çıkmıştır. Öncekilere de *Atik Şikâyet Defterleri* ismi verilmiştir (Sahillioğlu, 1988: 551).

Osmanlı'da her idari bölgeye bir kadı ve naip tayin edilmiştir. Bu görevliler yerel mahkemede halkın sorunlarını dinlemiş ve hukuka uygun olarak davaları sonuçlandırmışlardır (Gür, 2017: 82-87; Ortaylı, 1994: 25; Bayındır, 2002: 69-82). Ayrıca halk eğer isterse şikâyetini Divân-ı Hümâyûn'a da sunmuştur. Buraya yapılan şikâyetlerde cinsiyet, din, dil, ırk gibi ayrımlar gözetilmemiştir. Osmanlı tebaasından olan herkes Divân'a başvurma hakkına sahip olmuştur (Mumcu, 1994: 431).

Burada her bölgede kadı ve naip olmasına rağmen halk Divân-ı Hümâyûn'a gitmeye neden ihtiyaç duymuştur sorusu akıllara gelebilir. Öncelikle devlet Divân'a başvurmak için özel bir şart koşmamıştır. Kişi istediği takdirde her türlü şikâyeti için Divân'a başvurma hakkına sahiptir (Ekinci, 2017: 85-86). İkinci olarak, bazı davalar mahallinde görüşülmüş, davacıların haklı olduklarına dair kadıdan hüccet, şeyhülislamdan da fetva verilmiştir. Ama suçlular ya cezalarını çekmemek için kaçmışlar ya da karara göre hareket etmeyip şikâyet konusu olan davranışlarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Bu gibi durumlarda bölgedeki görevlinin verdiği karara uymayanlar Divân'a şikâyet edilmiştir (Bkz. 5 Numaralı Sivas Ahkâm-ı Şikâyet Defteri, 33-3. Bundan sonra *SAD 5*, sayfa no-hüküm sırası şeklinde gösterilecektir). Her ne kadar padişahların doğrudan Divân toplantılarına katılmaması eleştiri konusu olsa da Divân-ı Hümâyûn Osmanlı'daki en üst karar merci olup yaptırım gücü çok kuvvetlidir (Halaçoğlu, 1995: 8-9). Çünkü Divân'a padişahın vekili sıfatı ile veziriazam başkanlık etmesine rağmen asıl başkan padişaktır ve kararlar padişah adına verileceği için yargılamalar çok dikkatli yapılmaktadır (Mumcu, 2017: 16).

Devletin yönetim merkezinde bulunan Divân'a yapılacak şikâyetlerde, şikâyetçinin bizzat gelmesi şartı aranmamıştır. İsteyen arzuhal (şikâyet dilekçesi) ile ya da bölgenin kadı, naip, voyvoda gibi yöneticilerinin kaleminden çıkmış mektuplarla da şikâyetini sunmuştur (Tuğluca, 2016: 48-58). Hükümlere kadı, naip gibi yöneticilere hitaben başlanmıştır. Daha sonra şikâyetçinin ismi, varsa unvanı ve yaşadığı yer belirtilmiştir. Ardından şikâyetçinin kimseye zararı olmayan, kendi halinde biri olduğuna değinilmiştir. Burada kişinin güvenilir olduğuna ve asılsız şikâyette bulunmayacağına vurgu yapılmaya çalışıldığı düşünülebilir. Daha sonra dava konusu olan olay anlatılmıştır. Karar cümlesine geçmeden önce şikâyetçinin şikâyetiyle ilgili talebine ve suçlularla ilgili diyet, kısas, tazmin gibi ceza türlerindeki önerisine de değinilmiştir. Son olarak da davayla ilgili karara yer verilip hükümler bitirilmiştir (Bkz. Ek 1).

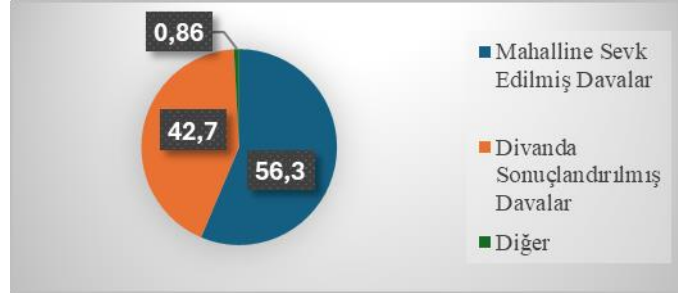
Çalışmada, 1742 yılından itibaren eyaletlere göre ayrılarak tutulmaya başlanan Ahkâm-ı Şikâyet Defterleri içerisinde, Sivas Eyaleti'ne ait 5 Numaralı Sivas Ahkâm-ı Şikâyet Defteri incelenmiştir. Bu defter, 326 sayfadan oluşan ve Kasım 1752-Haziran 1755 (H. 1166-1168) yılları arasında kapsayan 1041 hükmün kayıtlı olduğu bir defterdir. Defterde Sivas Eyaleti içerisinde yaşayan kişilerin şahsî sorunları, halkın yöneticilerle yaşadığı sorunlar ve asayiş problemleri gibi çeşitli davalar mevcuttur.

Çalışmanın kapsamı 5 numaralı Sivas Ahkâm-ı Şikâyet Defteri'nin analiziyle sınırlandırılmış olup, bu defterden elde edilen veriler tespitimize kanıt olarak kullanılmıştır. Çalışmanın amacı, incelenen defterdeki hükümlerin sonuç kısımlarından yola çıkılarak, Divân-ı Hümâyûn'a yapılmış şikâyetlere gereken titizliğin gösterilip gösterilmediği ve davaların nasıl sonuçlandırıldığı üzerine bir değerlendirme yapmaktır. Bu suretle, Divân-ı Hümâyûn'un taşradan gelen davalara nasıl yaklaştığını yorumlamak hedeflenmiştir.

Analizi daha anlaşılır kılmak için, defterdeki şikâyetler, Divân'da hükme varılmış olup olmamalarına göre başlıca iki ana maddede ele alınmıştır. Davaların sonuçlarının başlıca bu iki hususta yoğunlaşmış olması, böyle bir ayırım yapmamıza neden olmuştur. Her bir ana madde alt başlıklara da ayrılmıştır. Bu alt başlıklara ilerleyen sayfalarda ayrıntılarıyla değinilecektir. Defterlere kaydedilmiş, ancak şikâyet özelliği taşımayan, yol güvenliği ve seyahat izinlerine dair hükümlere de üçüncü bir ana başlık olarak yer verilmiştir.

5 numaralı Sivas Ahkâm-ı Şikâyet Defteri'ndeki 1041 şikâyetten 445'i (% 42,75) Divân'da karara bağlanmışken, 587 şikâyet (% 56,39) mahallinde görülmek üzere geri sevk edilmiştir. Defterde, şikâyet özelliği taşımayan, seyahat izinlerine dair hükümler de mevcuttur. Bunların adedi 9'dur (% 0,86). Temelde iki ana başlıkta incelediğimiz dava sonuçlarının alt başlıklarında yer alan konuların 5 Numaralı Defter'deki sıklık oranları her başlık altında ayrıca hesaplanmıştır. Aşağıdaki grafikte davaların Divân'da sonuçlandırılıp sonuçlandırılmadığına göre genel bir tablo çizilmiştir.

Şekil 1: Şikâyetlerin Sonuçlandırılma Şekilleri

Kaynak: 5 Numaralı Sivas Ahkâm-ı Şikâyet Defteri (A. {DVNS.AHK.SS.d Sıra No. 5)

2. DİVANDA KARARA VARILMIŞ DAVALAR

2.1. Hakkında Hükme Varılmış Davalar

Adalet kavramı, halkın şikâyetlerini doğrudan hükümdara sunabilmesi ve onun emriyle haksızlıkların giderilmesi demektir. Divân-ı Hümâyûn'un temel görevi de budur (İnalçık, 2018b: 63). Divân-ı Hümâyûn hem şer'î hem de örfî konularda karar verme yetkisine sahiptir ve onun üstünde başka bir yargı yeri bulunmadığı için verdiği hüküm hemen kesinleşmektedir. Padişah, tüm haksızlık iddialarını duruşmalı ya da sadece yazılı belgeler üzerinden inceleyebilir (Mumcu, 2017: 69-75).

Şikâyet Defterleri'nde kayıtlı hükümlerde suça uygulanacak yaptırımdan ya da suçluya verilen cezadan genellikle açık bir şekilde bahsedilmemiştir. Sadece davadaki suçla ilgili, Osmanlı kanunlarına göre hareket edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. "... *kânûn üzere amel olunmak için yazılmışdır*" şeklinde ifade edilen bu durum, Ahkâm-ı Şikâyet Defterleri'ndeki davaların sonucunun belli olmadığı şeklinde bir önyargıyı uyandırmaktadır. Ancak Divân'dan çıkan bu hükümler şikâyetçinin hakkını aldığıının en büyük delilidir. Şikâyetçi haklılığını gösteren hükümle kazasına gidip elindeki belgeyi kadının sicil defterine kaydettirir ve kadından hükmün icrasını talep ederdi. Bundan sonra hükmün icrasından taşra yetkilileri sorumlu hale gelirdi (Tuğluca, 2016: 84).

Divân'da hükme varılmış davaların karar cümleleri "*kânûn üzere amel olunmak için yazılmışdır*", "*kânûn üzere iskân etdirilmek emrim olmuşdur*", "*vech-i meşrûh üzere (açıklandığı gibi) amel olunmak için yazılmışdır*", "*şer'le görülmek için yazılmışdır*", "*vech-i meşrûh üzere şer'le görüleb hilâf-ı şer' te'addi etdirilmemek için yazılmışdır*" şeklindedir. 5 Numaralı Defter'deki 191 hüküm (% 18,34) böyle sonuçlandırılmıştır. Atık Şikâyet Defterleri üzerinden yapılmış 1649-

1653 tarihli şikâyetleri inceleyen bir çalışmada, incelenen 2215 davadan 1326'sının *şer'le görülmesi* yönünde karara bağlandığı tespit edilmiştir (Okur Gümrükçüoğlu, 2012: 198).

Hükümlerin bazılarında kanun maddesinden açıkça bahsedilmiştir. Evliya Aşık Paşa Vakfı'na ait Zünnunâbâd kazâsındaki Elvan Çelebi Bey Tekkesi'nin gelirlerine müdahale eden görevlilere yazılan hükümde, vakfın gelirlerinin kim tarafından toplanacağı hususunda açık bir emir yazılmış ve kanundan bahsedilmiştir: "... *vüzerâ-yı izâm evkâfî karyeleri min-küllî'l-vücûh serbestdir hâricden dahl olunmak câiz değildir bu bâbda kânûn üzere amel olunmak için yazılmışdır*" (SAD 5, 82-2). Arabgir kazâsındaki Eski Arabgir köyünde icmalli zeamete ait vergilere gereksiz yere müdahalede bulunan görevliler hakkında yazılan hükümde "*icmâllü ze'âmet karyeleri serbest olmak kânûn-ı mukarrerdir hâricden dahl olunmaz kânûn üzere amel olunmak için yazılmışdır*" emri gönderilmiştir (SAD 5, 264-3).

Mahalline nakledilmiş bazı davaların karar cümlesi "*mahallinde şer' ve kânûn üzere amel olunmak için yazılmışdır*" şeklinde bitmektedir (Örnek hükümler için bkz. SAD 5, 17-2, 41-3, 56-1, 61-4, 63-4, 131-1, 185-4, 224-4, 259-4, 284-1). Hükümde "mahallinde" kelimesi geçmiyorsa ve sadece kanuna göre hareket edilmesi emredilmişse davanın Divân'da sonuçlandırıldığı kabul edildi. Hacı Hamza kazâsında Sinan Paşa Vakfı'na ait kalenin gelirlerinin ne amaçla kullanılacağı hususundaki anlaşmazlık üzerine, davanın mahallinde görüşülmesi ve eskiden beri gelirler ne için kullanılıyorsa o şekilde kullanılmaya devam edilmesi hususunda emir yazılmıştır: "... *mahallinde şer'le görülüb kadîmîsi üzere amel ve hilâf-ı şer'-i şerîf bî-vech müdâhale ve mu'ârazaları men' ve def' olunmak için yazılmışdır*" (SAD 5, 119-1).

Yöneticiler veya kadı, naip gibi görevlilerle yapılan yazışmalar sonucunda karara varılmış ise bu durum da hükümlerde belirtilmiştir. Merzifon'da Darüssaade Ağası nezaretinde olan vakıf topraklarında yaşayan Maryem isimli gayrimüslim kadın, eşinin ölümünden sorumlu tuttuğu kişilerden sürekli şikayetçi olmuştur. Darüssaade Ağası İbşir Ağa mektup göndererek aslı olmayan bu durumla ilgili mahkemeleri ve kişileri sürekli rahatsız etmemesi hususunda Maryem'e tembih edilmesini istemiştir. Davayla ilgili karar İbşir Ağa'nın mektubuna uygun olarak yazılmıştır. "... *mesfûre nasrâniyye fimâ-ba'd (bundan sonra) bu misüllü hilâf-ı vâki' (aslı olmayan) da'vâdan keff-i yed eylemek (el çektirmek) üzere kıbeli 'ş-şer'den gereği gibi tenbih eylemekde takayyüd ve ihtimâm eylesiz deyü bi'l-fi'l Dâru's-sa'âdetim ağası olan İbşir Ağa dâme*

ulüvvuhû tarafından mühürlü mektûb virilmekle vech-i meşrûh üzere amel olunmak için yazılmışdır” (SAD 5, 35-3).

2.2. Görüş ve İncelemelere Göre Sonuçlandırılmış Hükümler

Divân-ı Hümâyûn'a gelen bir arzuhal, Divân bürolarında işleme girer, çeşitli dairelerde incelemeleri yapılır ve çıkan netice bu dairelerin görüşü olarak bildirilirdi. Bürolarda düzenlenen derkenar, ilam, arz ve telhisler şikâyetle ilgili yazılacak veziriazam buyrulmasına ön hazırlık niteliğindedi. Düzenlenen evraklar ve büro şeflerinin önerdiği karar veziriazam buyrulması ile emir haline dönüşmekteydi (Tuğluca, 2016: 79).

Divân'da davalar görüşülürken, gerekli durumlarda şeyhülislam, reisülküttap, kazasker, defterdar gibi Divân üyesi yetkili kişilerin öneri ve bilgilerine başvurulmuştur. Bu gibi durumlarda karar cümlesinde görevlinin davayla ilgili verdiği ilâm (bilgilendirme) ya da arz (bilgilendirme yazısı) olduğundan bahsedilmiştir. Burada kanunları iyi bilen üst düzey görevlilerin görüşlerinden yararlanmak istendiği anlaşılmaktadır. Böylece hem yüksek yetkili kişilerden fikir alınmakta hem davaların kanunlara ve yazılı kayıtlara uygun ve en doğru şekilde sonuçlandırıldığı ifade edilmekte hem de davaların neticelendirilmesi hızlandırılmaktadır. 5 Numaralı Defter'deki 124 şikâyette (% 11,9) yetkili görevlilerin dava hakkındaki önerisine göre karara varılmıştır.

Divân'da görüşülmüş bazı davalar şeyhülislamın görüşü sorulduktan sonra sonuçlandırılmıştır. Dava hakkında kendisine danışılan Şeyhülislam'ın fetvası, davanın sonucunda verilen karara dayanak olarak gösterilmiştir. Mesela bir davada Emirce Sultan Vakfı mütevellileri arasında vakıf gelirleri konusunda yaşanan anlaşmazlık hakkında Şeyhülislam'a sorulmuş ve Şeyhülislam gelirlerin herkese eşit bir şekilde taksim edilmesi gerektiğini belirtmiştir (SAD 5, 80-2). Bu tarz davaların karar kısmında “... Şeyhülislâm ve müftî'-enâm olan mevlânâ es-Seyyîd Murtaza edâmallâhu te'âlâ fezâilühû işâret itmeleriyle mevlânâ-yı müşârun-ileyhin işâretleri mücebince mütevellî ta'yîn olunmak için emr-i şerîf yazılmışdır” denilerek Şeyhülislam'a sorulduğuna dair ifadeler yer verilmiştir (SAD 5, 212-4, 226-1).

Reisülküttabın, kazaskerin ya da defter emininin yaptığı bilgilendirmeye davalar sonuca erdirilmişse bu durum kararda belirtilmiştir. Divân'da şikâyet konusunun çözümü için havalesi yapılacak birimlerin başında reisülküttap emrinde çalışan beylikçi kalemi gelirdi. Bu kaleme, daha önce dava konusu olmuş ve bir neticeye varılmış mesele hakkında ferman çıkartılmış olabileceği düşünülerek havale

yapılırdı. Beylikçi kaleminden derkenar usulüyle bilgi talep edilebileceği gibi, reisülküttabın kendisinden doğrudan ilâm talebiyle gerçekleşen havale usulü de bulunmaktaydı. (Tuğluca, 2016: 73-74). Reisülküttabın ilâmıyla sonuçlandırılmış kararlarda durumdan şöyle bahsedilmiştir: “... *bi'l-fi'l reisü'l-küttâbım olan el-Hâc Abdi dâme mecduhû i'lâm etmeğın i'lâmı mücebince amel olunmak için yazılmışdır* (SAD 5, 216-3, 222-1). “... *bi'l-fi'l reisü'l-küttâbım olan el-Hâc Abdi dâme mecduhû i'lâm etmeğın i'lâmı mücebince askerî kaydı terkîn olunmak emrim olmuştur* (SAD 5, 227-1, 244-1, 294-4).

Arzihal üzerine derkenar talep edilen yetkililerden biri de *kazasker*dir. Kazasker tarafından verilmiş berat kayıtları ile kazasker ruznamçe defterlerinden çıkarılan bilgiler doğrultusunda bu derkenarlar hazırlanmaktaydı (Tuğluca, 2016: 75-76). Kazaskerin bilgilendirmesiyle sonuçlandırılmış davalarda; “...*bi'l-fi'l Rumili kazâskerî olan mevlânâ Feyzullah edâmallâhu te'âlâ iclâlehû i'lâm etmeğın i'lâmı mücebince amel olunmak için yazılmışdır* (SAD 5, 278-1).

Şikâyetlerin çözümü için havale yapılan bir diğer birim defterhane-i amire olmuştur. Bu birim has, zeamet, tumar, vakıf ve mülk gibi arazi türlerinin tayin ve tescilinin gerçekleştiği yerd. Burada ruznamçe, icmal ve mufassal defterleri muhafaza edilmekteydi. Sınır anlaşmazlığı, tahvil tarihi, haksız müdahale, mahsul gaspı gibi meselelerin çözümü için bu dairelere havale yapılırdı (Tuğluca, 2016: 74). Defter emininin bilgilendirmesiyle sonuçlandırılmış davalarda; “... *Defter emîni olan Yeğen Mehmed dâme mecduhû arz etmeğın mûmâ ileyhin arzı ve defter-i hâkânî mücebince amel olunmak için yazılmışdır* (SAD 5, 215-2). “... *Başdefterdârım olan Abdullah Nâilî dâme ulüvvühû i'lâm etmeğın i'lâmı mücebince amel olunmak için yazılmışdır* (SAD 5, 219-2).

Şahsi ya da geneli ilgilendiren bir konu hakkında daha önceden verilmiş kararlar veya mevcut kanunlar Divân kayıtları arasından bulunarak davayla ilgili emir yazılmıştır: “... *hisselerine düşeni ol kasaba ahâlisıyla ma'an (birlikte) edâ eylemeler için kânûn üzere emr-i şerîf yazılagelmişdir deyü der-kenâr olunmağla der-kenârı mücebince kânûn üzere amel olunmak için yazılmışdır* (SAD 5, 272-3). “... *Divân-ı hümayûnumdan kânûn suâl olundukda hîn-i vak'ada sübût bulunmayan de'âvîde (davalarda) öşr nâmıyla nesne alınması hilâf-ı kânûndur deyü der-kenâr olunmağla der-kenârı mücebince kânûn üzere amel olunmak için yazılmışdır* (SAD 5, 276-2). “... *âharın fuzûlî müdâhalesinin men'i için kânûn üzere emr-i şerîf yazılageldüğü Divân-ı hümayûnum*

kaleminden der-kenâr olunmağla bu bâbda defter-i hâkânî mücebince kânûn üzere amel olunmak için yazılmışdır (SAD 5, 279-1).

İcmal, Mufassal ve Evkâf defterlerine bakılarak, bu defterlerdeki kayıtlara göre karara varıldıysa, bu durum da karar kısmında belirtilmiştir. Defterlerdeki kayıtlara göre davalarda sonuca varılması, Osmanlı'nın çeşitli verileri defterlere kaydedip muhafaza etme sisteminin faydalarını ve defterlerdeki bilgilerin davaların doğru sonuçlandırılmasındaki işlevlerini göstermesi bakımından önemlidir. 5 Numaralı Defter'deki 89 (% 8,5) hükümde Defterhane'deki kayıtlara göre karara varılmıştır. Hükümlerde davalık konuyla ilgili defter kayıtları hakkında da kısa bilgiler verilmiştir: "... defter-i mufassala muharrir kalemiyle tahrîr ve defter-i icmâlde müstakillen ber-icmâl ve tamamen merkûm el-Hâc Refîka'nın tîmârı olduğu mestûr ve mukayyed bulunmağın defter-i hâkânî mücebince amel olunmak için yazılmışdır" (SAD 5, 221-2). "... defter-i icmâl ve mufassala mürâca'at olundukda vech-i meşrûh üzere olduğu mestûr ve mukayyed bulunmağın defter-i hâkânî mücebince amel olunmak için yazılmışdır" (SAD 5, 221-5). Sivas'ta çeşitli köylerdeki vergileri toplamakla görevli Sipahi Mehmed'in müşterekiyle yaşadığı sorun üzerine Ruznamçe, İcmal ve Mufassal tahrir defterlerine bakılmış ve defterlerden ulaşılan bilgiler yazıldıktan sonra dava karara bağlanmıştır. Karar şöyledir: "... defterhâne-i âmiremde mahfûz olan ruznâmçe-i hümayûn ve defter-i icmâl ve mufassala mürâca'at olundukda karye-i Körpeler ve karye-i Elvanözü el-mezbûrân ber-vech-i meşrûh müşterekiyle merkûm Mehmed'in kaydı dâhilinde olduğu mestûr ve Budaközü nâhiyesinde Gökceğiz ismiyle karye ve mezra'a kaydı bulunmadığı defterhânedeki işâret olunmağla defter-i hâkânî mücebince amel olunmak için yazılmışdır" (SAD 5, 95-2).

Budaközü nahiyesinde yaşanan arazi anlaşmazlığıyla ilgili bir davada izlenen yol ve varılan sonuç hükümde ayrıntılarıyla yazılmıştır. Arazi anlaşmazlığı nedeniyle Divân'a gelen kişilerin sorunlarını çözmek için öncelikle arazi kayıtlarının tutulduğu defterlerin incelendiğinden bahsedilmiştir. Bakılan defterlerde araziye kimin kullandığına dair ayrıntılı bilgiye rastlanmadığı belirtilerek yıllardır araziye kim işletiyorsa onun hakkı olduğuna dair karara varılmıştır. Karar şöyledir: "... Buyurdum ki sâdır olan emrim ve defter emîni mûmâ-ileyhin arzı mücebince mezkûr Mehmed'in ber-muceb-i kayd olmak üzere berâti dâhilinde olan karyesi bilâ-tasrîh (açıklanmadan) mâlikâne-i karye-i mezbûre deyü tahrîr olunduğuna binâen kangı karyeden zabtı iktizâ eylediği defterhânedeki münfehim olmamağla (anlaşılacakla) mezkûr Mehmed'in selefi ve kendüsü mâlikâne-i karye-i mezbûre ile mezra'a-i

merkûmeyi yetmiş iki târîhinden berü kadîmden ne mahalden zabt idegelmiş ise defter-i hâkânî ve yedinde olan berâtı mücebince kadîmisi üzere zabt ve vâki' olan mahsûl ve rûsûmun kânûn ve defter mücebince ahz ü kabz etdürüb min-ba'd (bundan sonra) müştereki mezkûr Osman'î hilâf-ı defter-i hâkânî ve berâtına ve kadîme mugâyir bir dürlü dahl ve ta'aruz etdirmeyesin” (SAD 5, 225-3).

Bazı davalarda birden fazla görevlinin bilgisine başvurulmuştur. Amasya'nın (Cevger-Keçeci Kurt, 2019: 149-159) Argoma kazâsında müstahfizlar gedik tımarlarına ait gelirlere Mirliva'nın gereksiz yere müdahale ettiğini belirterek durumlarını Divân'a bildirmişlerdir. Hem reisülküttaba hem de defter eminine sorulan davada Reisülküttap el-Hâc Abdi ve Defter Emmini Halil vergileri alma hakkının müstahfizlara ait olduğunu bildirmiş ve başka kimsenin müdahale etmemesi gerektiği yönünde arz ve ilâm sunmuşlardır (SAD 5, 189-4).

Davalık konularıyla ilgili ellerinde beratları olanlar şikâyetleri esnasında beratları olduğunu belirtmişlerdir. Bunların davaları da beratlarına göre sonuçlandırılmıştır. 5 Numaralı Defter'de bu şekilde sonuçlandırılmış 14 şikâyet vardır. Divriği'de yaşayan Seyyid Ebubekir, vakıf yöneticiliğine müdahale edenlerden şikâyetçi olmuştur. Hükmün karar cümlesinde ellerindeki berata uygun olarak vakfin tevliyetinin Ebubekir'e verilmesi yazılmıştır (SAD 5, 59-1).

2.3. Şartlı Karara Bağlanmış Hükümler

Bazı davalarda Divân'da sonuca varılmış, fakat Divân'dan çıkan karar uygulamaya konulmadan önce, davayla ilgili önceden verilmiş başka bir kararın olup olmadığının tetkik edilmesi gerektiği belirtilmiştir. 5 Numaralı Defter'de 16 hükümde (% 1,5) bu duruma rastlanmaktadır.

İskilip kazâsına bağlı Yayan köyündeki halktan çeşitli bahanelerle şikâyetçi olup para cezası ödemelerine sebep olan kişi hakkında köylüler daha önceden de karar çıkarttıklarını belirtmişlerdir. Karar kısmında davacıların bu ifadelerine yer verildikten sonra, bu hususta çıkarılmış başka bir karar olup olmadığının araştırılması gerektiği belirtilerek, suçlu hakkında şartlı bir yargıya varılmıştır: “... *bundan akdem istid'â (talep) ve mahallinde şer'le görülmek bâbında karındaşım Hudâvendigâr-ı sâbık merhûm ve mağfûrun-leh Sultân Mahmud Han tâbe serâhunun zamânında emr-i şerîf virildüğün bildirüb tecdîdin (yenilenmesini) ricâ etmeleriyle hilâfına (aykırı/aksine) emr-i şerîf sâdır olmamış ise vech-i meşrûh üzere amel olunmak için yazılmışdır” (SAD 5, 238-1. Benzer davalar için bkz. SAD 5, 34-1, 239-1, 242-1, 245-3, 250-1, 253-3, 257-4, 260-1, 263-1, 264-1, 265-2, 266-1, 268-1, 278-2,*

281-1, 324-2). Bu vakalarda bir karara varılmış olsa da yine de hata yapılmaktan imtina edildiği ve adalet konusuna büyük titizlik gösterildiği anlaşılmaktadır.

Bir hükümde de daha önce görüşülüp karara bağlanmış bir davanın tekrar görüşülmesi gerekmediği belirtilmiştir. Miras davası hakkında çıkarılmış söz konusu hükmün karar kısmı şöyledir: “...*Sultân Mahmud Han tâbe serâhu zamânında emr-i şerîf virildüğün bildirüb tecdîdin (yenilenmesini) ricâ etmeğın bir def‘a şer‘le görüleb fasl û hasm olunmuş (sonuçlandırılmış) ise vech-i meşrûh üzere amel olunmak için yazılmışdır*” (SAD 5, 300-2). Bu durum da davaların sonuçlandırılmasında gereken titizliğin gösterildiği konusunda adalet mekanizmalarına güvendiklerinin ve mahkemeleri aynı olay için ikinci kere meşgul etmek istemediklerinin bir kanıtıdır.

3. ARAŞTIRILMAYA DEVAM EDİLMESİNE HÜKMEDİLEN DAVALAR

3.1 Olay Mahalline Nakledilen Davalar

Divân’da görüşülen davalarda sorun kesin hükme bağlanabileceği gibi, yapılacak inceleme sonucuna göre hükmün verilmesi için ilk mahkemeye de sevk edilebilirdi. Daha çok örfi ceza davalarının doğrudan hükme bağlandığı görülmektedir. Ancak şer‘i ve özel hukuk davalarının da kesin hükme bağlandığı olmaktadır. Eğer soruşturma duruşmasız yapıyorsa, ilgili yerin kadısından ya da yöneticisinden gerekli bilgiler istenirdi (Mumcu, 2017: 85-86).

5 Numaralı Defter’deki hükümlerin karar kısımlarına bakıldığında, Divân’a yapılmış şikâyetlerin büyük çoğunluğunun olayın yaşandığı yerde görülmek üzere geri sevk edildiği tespit edilmiştir. Mahalline sevk edilen davaların yerel görevliler tarafından halledilmesi istenmiştir. Bu görevliler genellikle kadılar olmuştur. Bunun yanında vali (beylerbeyi), voyvoda, naip, mütesellim gibi görevlilere havale edilmiş davalar da mevcuttur. Bazı karar cümlelerinde davayla ilgili kimin görevlendirildiği belirtilmiştir. “*Sen ki vezîr-i müşârun-ileyhsin (Burada Sivas eyaletine atanmış ve aynı zamanda vezir rütbesine sahip olan beylerbeyinden bahsedilmektedir) ma‘rifetinle temessükü mücebince şer‘le ba‘de’s-sübût (ispatlandıktan sonra) tahsîl olunmak için yazılmışdır*” (SAD 5, 221-1). “*Sen ki Bozok voyvodası mûmâ-ileyhsin ma‘rifetinle şer‘le görüleb ihkâk-ı hakk olunmak için yazılmışdır*” (SAD 5, 280-4).

5 Numaralı Sivas Ahkâm-ı Şikâyet Defteri’ndeki 1041 hükümden 587’sine (% 56,39) olay mahallinde görülmek üzere karar çıkmıştır.

Mahalline nakledilmiş davaların karar cümleleri “mahallinde şer’le görülmek için yazılmışdır”, “mahallinde şer’le görülmek emrim olmuşdur” ya da “mahallinde şer’le görüle deyü yazılmışdır” şeklinde bitmektedir.

Davaların büyük çoğunluğunun mahalline sevk edilmesini, davaların önemsenmediği şeklinde yorumlamak hatalı olacaktır. Delil ve şahit yetersizliği nedeniyle davaların olayın geçtiği bölgede görüşülmesi istenmiş, böylece hatalı karar vermekten kaçınılmak amaçlanmıştır. Davalar mahalline nakledilirken orada da kanuna uygun olarak sonuçlandırılması emredilmiştir. “... mahallinde şer’le görülüb hilâf-ı şer’ ve kânûn te’addi etdirilmemek (kimsenin hakkına girilmemesi) için yazılmışdır” (SAD 5, 23-2), “mahallinde şer’ ve kânûn üzere amel olunmak için yazılmışdır” (SAD 5, 224-4) örneklerinde olduğu gibi bölgedeki kadıdan ya da davayla ilgilenecek görevliden istenen, olay mahallinde davayı kanuna uygun olarak görüp davacının mağduriyetinin giderilmesidir.

Osmanlı’da toprakların tasarrufunun kime ait olduğu ve verilecek vergi miktarları İcmal ve Mufassal defterlerine kaydedilmekte ve birer nüshaları İstanbul’da muhafaza edilmekteydi (Afyoncu, 2014: 24). Bu nedenle, Divân’a gelmiş arazi davalarında bu defterlere başvurularak hangi tarafın haklı olduğu tespit edilmiş ve sonuca hemen varılmıştır. Buna karşılık, olay mahallindeki şahitler ve kanıtlarla daha doğru bir sonuca varılacak olan alacak-verecek, miras, asayiş sorunları gibi şikâyetlerin pek çoğu olay mahallinde görüşülmek üzere geri havale edilmiştir. Bahsedilen bu durum da davaların doğru bir şekilde sonuçlandırılması amacıyla mahalline nakledildiğine bir başka kanıt olarak gösterilebilir. Ancak şahsî davaların hepsinin tekrar mahalline nakledildiği düşünülmemelidir. Kişisel şikâyetlerden de Divân’da sonuçlandırılmış olanlar elbette vardır. (Divân’da sonuçlandırılmış miras davası örnekleri için bkz; SAD 5, 12-1, 60-4, 210-3, 238-3, 258-1, 261-5). Bütün davalar öncelikle dinlenmiş ve gerekli kanıt veya şahit bulunamadığında, yanlış karar vermemek için olay mahalline nakledilmesi gerekli görülmüştür. Ayrıca bazı arazi davaları hakkında yeterli bilgiye ulaşılamamışsa onlar da olay mahalline sevk edilmişlerdir (SAD 5, 86-2). Dolayısıyla bir davanın Divân’da sonuçlandırılmasında önemli olan kıstas şahit ve delil yeterliliğine ulaşıp ulaşılamadığı hususudur.

5 Numaralı Sivas Ahkâm-ı Şikâyet Defteri’ndeki hükümlerde çoğunlukla “kânûn üzere amel olunmak için yazılmışdır” ya da “mahallinde şer’le görülmek için yazılmışdır” gibi genel ve kısa

cümlelerle karar belirtilmiştir. Ancak bazı hükümler valiye ya da kadıya doğrudan emirle bitmektedir. Bir hükümde Niksar'da eşkıyalık yapan kişiler hakkında sorgulama yapması için Sivas valisine emir yazılmıştır: “... *sen ki vezîr-i müşârun-ileyhsin ma'rifetinle mahallinde şer'le ihkâk-ı hakk olunmak için yazılmışdır*” (SAD 5, 149-4. Benzer kararlar için bkz. SAD 5, 67-2, 221-1, 280-4, 310-3). Bir başka davada, Yereköprü isimli bir köyde meydana gelen adam öldürme şikâyetiyle ilgili olarak, davanın önce olay mahallinde görülmesi istenmiş, şayet mahallinde hak yerini bulmaz ve öldürülen kişinin yakınları tekrar şikâyetçi olurlarsa bu sefer suçluların bizzat Sivas valisinin huzurunda yargılanmaları emredilmiştir: “... *bu def'a mahallinde ihkâk-ı hakk olunmaz ise (adalet yerini bulmaz ise) sen ki Sivas vâlîsi vezîr-i müşârun-ileyhsin huzûruna ihzâr olunmak (çağırılmak) için yazılmışdır*” (SAD 5, 145-4). Bu davada dikkat çeken bir diğer durum daha vardır. Hüküm üzerine bir derkenar düşülmüş ve cinayet iddiasının asılsız olduğuna dair Sivas valisi tarafından Divân'a bir arz gönderildiği belirtilmiştir. Bu durum da Divân'ın Sivas eyaletine naklettiği davaları yakından takip ettiğini ve davalarla ilgili yeni gelişmeleri kaydetmeyi ihmal etmediğini göstermektedir. Hüküm Şubat 1754 tarihli, hükümün üzerindeki derkenar ise 31 Aralık 1754 tarihlidir. Dönemin haberleşme ve ulaşım şartları düşünüldüğünde, Divân'dan çıkan kararın Sivas eyaletine ulaşması ve dava hakkında tetkikât yapılarak Divân'a geri bildirim yapılması arasında geçen sürecin çok da uzamadığı yorumu yapılabilir.

Divân'a gelmiş bazı davalarda, davanın yerel mahkemede görüşüldükten sonra sonucun tekrar Divân'a bildirilmesi istenmiştir: “... *mahallinde şer'le görülüb vukû'ı (oluş şekli) ve sıhhati üzere arz ve i'lâm olunmak bâbında fermân-ı âlîşân yazılmışdır*” (SAD 5, 217-4). “... *mahallinde şer'le görülüb vâki' hâl arz ve i'lâm olunmak için yazılmışdır*” (SAD 5, 235-1 , 235-2 , 235-3, 296-4). “... *keyfiyet (durum/vaziyet) arz ve i'lâm olunmak (bildirilmek) emrim olmuşdur*” (SAD 5, 249-2). “*Sen ki Sivas vâlîsi vezîr-i müşârun-ileyhsin mahallinde şer'le görülüb ihkâk-ı hakk ve keyfiyet arz ve mahzar birle i'lâm olunmak için yazılmışdır*” (SAD 5, 261-1). Bu ifadelerle Divân'ın istediği, olayların mahallinde en doğru şekilde araştırılması ve ulaşılan sonuçtan Divân'ın haberdar edilmesidir. 5 Numaralı Defter'de geri bildirim istenen hükümlerin adedi 51'dir (% 4,9). Arabgir kazâsına bağlı Ahın köyünden ihraç edilen Keleşoğlu Halil için köy halkı Divân'a mektup göndermiş ve Halil'in bir suçlu olmadığını, önceki kadılarının verdiği ihraç kararının iptal edilmesini istemişlerdir. Yeni kadıya yazılan hükümde Halil'in suçlu olup olmadığını araştırılması ve sonucun Divân'a bildirmesi istenmiştir (SAD 5, 144-3). Eğin halkı, çeşitli

iftiralarla kendilerini şikâyet eden ve ayrıca çıkardığı dedikodularla halkı birbirine düşüren Acem Ali'den şikâyetçi olmuştur. Bu vakada, Acem Ali hakkındaki iddiaların mahallinde incelenmesi, söylenenler doğruysa Acem Ali'nin hapse atılması ve sonuç hakkında geri bildirim yapılması istenmiştir. Bu davada olay mahallindeki görevlilerden istenilenler şöyle belirtilmiştir: “...şer‘le keyfiyeti (durumu/hali) tefahhus (araştırılıp) ve suâl ve inhâ olunduğu (haber verildiği) üzere töhmet-i mezbûre üzerine sâbit olur ise habsde ibkâ ve keyfiyeti sûret-i sicillâtıyla (kayıtlarıyla) arz ve i‘lâm olunmak için yazılmışdır” (SAD 5, 243-3). Divriği kazâsına bağlı Sağırtaş köyündeki yaylakları basıp kadınlara tecavüz eden ve halkın eşya, hayvan ve paralarını yağmalayan eşkıyalardan köy halkı şikâyetçi olmuştur. Divriği kadısına hitaben yazılan emirde, kadıdan, eşkıyaları yakalayıp yargılaması, eşkıyaların sebep olduğu olayları engellemesi ve sonucu Divân'a bildirmesi istenmiştir. Kadıya “... eşkıyâyı merkûm buldukları mahalde zâbitleri ma‘rifetiyle ahz ü kabzlarıyla (yakalanarak) terâfu‘-ı şer‘ (yargılanıp) ve ihkâk-ı hakk ve keyd ü mazarratları (zararları) ahâli-i merkûm üzerlerinden def‘ ve keyfiyet (vaziyet) arz ve i‘lâm olunmak emrim olmuştur” emri gönderilmiştir (SAD 5, 249-2). Bu misallerden anlaşıldığı gibi Divân'ın yerel mahkemelerde adaletin sağlanması hususunu da takip ettiğini görmekteyiz.

İlk mahkemeye nakledilen davalarla ilgili olay mahallinden bilgi talep eden Divân, gelen bilgilere göre yeniden emr-i şerif yazmıştır. Arabgir kazâsına bağlı Maşkir köyünün müslim ve gayrimüslim reayaları Divân'a giderek, kendilerini sürekli rahatsız eden kişilerden şikâyetçi olmuşlardır. Olay mahallindeki ilgili görevliye yazılan emirde, köylünün şikâyetçi olduğu kişilerin yargılanıp sonucun bildirilmesi istenmiştir. Eğer kişiler suçlu bulunurlarsa Divân'dan yeni bir emr-i şerif gelene kadar hapiste tutulmaları emredilmiştir (SAD 5, 265-1, 269-1). Hükmün karar cümlesi şöyledir: “...mahallinde husemâsıyla mezbûrlar terâfu‘-ı şer‘ (yargılanıp) ve töhmet-i mezbûr şer‘an üzerlerine sâbit olur ise kendüleri habsde ibkâ (tutulup) ve keyfiyet mahzar birle der-i devlet-medârıma arz ve i‘lâm ve ba‘dehû (daha sonra) ne vechle emr-i şerifim sâdir olur ise mücebince amel olunmak bâbında fermân-ı âlişân yazılmışdır” (SAD 5, 265-1, 269-1. Benzer davalar için bkz. SAD 5, 66-2, 255-3, 257-1, 260-2, 285-1, 286-1).

Eşkıyalarla ilgili olup olay mahalline nakledilmiş bazı davalarda, eşkıyaların yerel mahkemeden çıkacak karara uymama ihtimalleri göz önünde bulundurulmuştur. Davanın mahallinde halledilmesi mümkün olmazsa durumun Divân'a bildirilmesi istenmiştir. Eğin'de Sipahi

Eyüp'ün mahsulünü zapt eden eşkıyaların mahallinde yargılanmaları ve eğer yargılanmaları mümkün olmazsa durumun Divân'a haber verilmesi emredilmiştir: "... mahallinde şer'le görülüb ihkâk-ı hakk olunmaz ise (hak yerini bulmaz ise) arz olunmak için yazılmışdır" (SAD 5, 110-1). Böylece mahallinde çözüme kavuşturulmasının zor olacağı tahmin edilen eşkıya zorbalıklarının halledilmesi için Divân'ın desteği arkalarında hissettirilmiş ve Divân'a tekrar başvurma noktasında tereddüt etmeden hareket etmeleri sağlanmıştır.

Mahalline sevk edilen bazı davalarda suçluya uygulanması istenen yaptırım da yazılmıştır. Zile'de reayanın iskânına ve verginin toplanması hususunda sıkıntılara sebep olan Kütahyalı-zâde Hızır Ağa'nın bu hareketlerinin engellenmesi ve eğer kişi yaptıklarında ısrar ederse hapse atılması yönünde emir yazılmıştır: "...bundan sonra dahi hilâf-ı emr-i âlî hareket ve iskânları fermân olunan re'âyânın nakl ve iskânlarına mümâna'at ider ise (engel olursa) ahz ve kal'abendi arz ve i'lâm olunmak için yazılmışdır" (SAD 5, 311-2). Amasya kadısına hitaben gönderilmiş bir başka hükümde, kadıdan, hakkında çok sayıda şikâyet bulunan voyvodayı huzuruna çağırıp yargılaması ve voyvodanın ahaldiden aldıklarının geri tahsil edilip sonucun Divân'a bildirilmesi istenmiştir: "... Senki Amasya kâdısı mevlanâ-yı mûmâ-ileyhsin huzûrunda terâfu'-ı şer' ve hilâf-ı şer' ve kânûn aldığı istirdâd (geri alınıp) ve ihkâk-ı hakk ve keyfiyetleri der-i devlet-medâra arz ve i'lâm olunmak için yazılmışdır" (SAD 5, 3-2).

Mahalline nakledilmiş davalarda, davacı ya da davalı taraflardan birinin haksız yere savunulmaması ve davanın en doğru şekilde sonuçlandırılması hususunda yerel görevlilere ikazda bulunulmuştur. Gedegra kazâsında kimin imam olarak atanması gerektiği hususunda yaşanan bir anlaşmazlıkta, dava mahalline sevk edilmiş ve bölgedeki görevlilerden adam kayırmamaları ve hak kimin ise görevin ona verilmesi istenmiştir. Karar kısmındaki ifadeler şöyledir: "... mahallinde hasmı ve cümle muvâcehesinde huzûr-ı şer'de murâfa'a (yargılanıp) ve cümle ma'rifeti ve ma'rifet-i şer'le görülüb tarafeyne bir vechle gadr ve himâye olunmamak üzere hak kangı (hangi) tarafın ise mahzar birle sıhhati üzere tekrar i'lâm olunmak için yazılmışdır" (SAD 5, 260-2).

Divân'a gitmiş bazı kişiler davalarının olay mahallinde çözüme kavuşturulmasını talep etmişlerdir. Yeniil kazâsına bağlı Aşud nahiyesinde yaşayan Seyyid Mehmed Divân'a giderek bölgelerindeki subaşından şikâyetçi olmuştur. Seyyid Mehmed davanın mahallinde görülerek subaşının gasp ettiği eşyalarının ve hayvanlarının kendisine iadesini talep etmiştir (SAD 5, 25-2). Zile'de yaşayan Ömer, 470 adet

keçisini satıp paraları zimmetine geçiren Hasan Bey'i Divân'a şikâyet etmiş ve davanın mahallinde görülüp keçilerinin veya keçilerinin değerinin karşılığı olan paranın kendisine verilmesini talep etmiştir. Ömer'in Divân'dan ricası ve karar şöyledir: "... mahallinde şer'le görülüb ol mikdâr keçisi veyâhûd şer'le îcâb iden kıymetini alıvirilmek bâbında emr-i şerîfim ricâ etmeğin mahallinde şer'le görülmek için yazılmışdır" (SAD 5, 27-3). Bu örneklerden anlaşılacağı üzere davacılar en üst mahkeme olan Divân-ı Hümâyûn'dan alacakları kararla sorunlarının halledilmesi için kendilerine önemli bir destek sağlamaktadırlar.

Eğer sorun halledilememişse davacıların konuyu tekrar Divân gündemine taşıma hakkına sahip oldukları görülmektedir. Mesela bir davada miras yoluyla intikal etmiş alacak-verecek meselesi nedeniyle Kazabad kazâsında yaşayan bazı kişilerden şikâyetçi olan Ahmed, daha önce de Divân'a başvurduğunu ve olay mahallinde davanın sonuçlandırılması yönünde karar çıktığını belirtmiştir. Karara rağmen alacağını tahsil edemediği için tekrar Divân'a gitmiştir. Ahmed'in ifadesi şöyledir: "... bundan akdem mahallinde şer'le görülmek üzere husûs-ı mezbûr için emr-i şerîfim sâdır olmuşken bu âna dek icrâ-yı hakk olunmayub (hak yerini bulmayıp) ibtâl-i hak sevdâsında oldukların ve bu bâbda da 'vâsına muvâfık (uygun) fetvâ-yı şerîfesi olduğun bildirüb fetvâ-yı şerîfesi mücebince şer'le görülüb ber-müceb-i temessük sâbit olan mirâs hakları her ne ise buna bî-kusûr (eksiksiz) şer'le alıvirilmek bâbında emr-i şerîfim ricâ eylediği ecilden mahallinde şer'le görülmek için yazılmışdır" (SAD 5, 116-3). Böylesi durumlarda aynı olayla ilgili ikinci kere emir çıkarılmıştır. Bu örnekler bazı kişilerin mahkeme ve divân kararlarına riayet etme ya da otoriteye itaat etme hususlarında sorun çıkardıkları yorumunu yapmamızı da sağlamaktadır. Ahkâm-ı Şikâyet Defterleri'ndeki hükümler, müsveddelerinin sonradan temize çekilmiş özetleri olduğu için aynı yıl içinde aynı konuyla ilgili yapılmış şikâyetler genellikle peş peşe ya da birbirlerine yakın sayfalarda yazılmışlardır. 5 Numaralı Sivas Ahkâm Defteri'nde yeniden Divân gündemine taşınmış ve hakkında birden fazla hüküm yazılmış davaların sayısı azdır. Şikâyetler konularına göre değerlendirildiğinde farklı 36 konu hakkında birden fazla şikâyet yapılmıştır. Bu 36 konuya ait 95 şikâyetin 1041 şikâyet içindeki yüzdesi hesaplandığında % 9 gibi düşük bir oran çıkmaktadır. Genellikle ikinci şikâyet sonrasında konu halledilmiştir. Ancak bazı davalarda 3 ve üzeri şikâyet yapıldığı da görülmektedir. Defterdeki şikâyetlerden aynı konuyla ilgili olanların yer bilgileri şöyledir: (Miras: 2-1, 2-2), (Asayış: 4-4, 101-3, 149-4, 157-4), (Sipahi hakkındaki şikâyet: 5-1, 5-2), (Vakıf: 14-4, 53-1, 67-3), (Timar:

17-3, 18-1), (Miras: 21-4, 43-3, 45-2, 45-3, 45-4, 45-5, 57-3, 65-1, 210-3, 300-2, 314-1), (Miras: 23-1, 100-2), (Arazi anlaşmazlığı: 27-4, 94-3, 101-4, 152-2, 163-2, 200-1, 206-1), (Borç davası: 33-1, 59-5, 79-1), (Cinayet iftirası: 33-3, 35-3), (Çeşitli iftiralarla ceza almasına sebep olduğu hakkında: 35-4, 39-2), (Vakıf: 37-3, 115-1, 120-3, 192-1, 216-3), (Asayiş: 68-1, 68-2), (Asayiş: 74-1, 74-2), (Su sorunu: 75-3, 123-3), (Borç davası: 83-1, 84-2), (Mülk satışında yaşanan sorun: 91-2, 93-1), (Borç davası: 98-2, 98-3), (Miras: 118-1, 118-2), (Vergi: 126-1, 134-1), (Vergi: 136-2, 154-2), (Vakıf: 148-1, 185-3), (Arazi: 152-2, 163-2), (Borç: 157-1, 274-1), (Vakıf: 158-1, 171-2), (Çeşitli iftiralarla ceza almasına sebep olduğu hakkında: 158-4, 160-2), (Vergi: 173-1, 176-1), (Arazi: 173-3, 313-1), (Alacak davası: 188-4, 193-1), (Çeşitli iftiralarla ceza almasına sebep olduğu hakkında: 210-4, 212-1), (Vakıf: 211-2, 280-2, 296-5, 324-2), (Vergi: 223-2, 239-1, 311-1), (Vakıf: 234-2, 271-1), (Asayiş: 236-1, 242-1), (Alacak davası: 265-3, 269-2), (Miras: 317-2, 319-3, 320-3).

Aynı konuyla ilgili tekrar eden şikâyetlerin oransal düşüklüğüne dayanarak, olay mahallindeki görevlilerin, Divân'dan gönderilen davaları çözüme kavuşturma ve aynı zamanda yöneticilerin ve halkın da Divân'dan çıkan kararlara itaat etme oranlarının yüksek olduğu söylenebilir. Bir başka deyişle yinelenen şikâyetlerin oranının düşük olmasını, mahalline sevk edilmiş meselelerin büyük oranda çözüldüğü şeklinde yorumlayabiliriz. Burada da bazı hadiseleri hariç tutmak gerekebilir. Mesela bazı bölgelerde kalabalık grubuyla eşkıyalık yapan kişiler hakkında yıllarca şikâyetler yapılmıştır. Devlet çeşitli önlemler alsa da sorunun halledilmesi uzun yıllar almıştır. (Çelik, 2019: 87-108). Kişisel davaların da uzun süre sonuçlandırılmadığı örnekler mevcuttur. Arapkir kazâsına bağlı Mendurgi köyünde yaşayan İbrahim, Halil, Vahide, Zeliha, Emine ve Rabia isimli kardeşler arasındaki miras davasıyla alakalı 5 Numaralı Sivas Ahkâm-ı Şikâyet defterinde 11 adet şikâyet kayıtlıdır (SAD 5, 21-4, 43-3, 45-2, 45-3, 45-4, 45-5, 57-3, 65-1, 210-3, 300-2, 314-1). Dava Divân'da dinlendikten sonra mahallinde halledilmesi için sevk edilmiştir. Ancak kardeşlerin anlaşmazlıkları bitmediği için Divân'a şikâyet sunmaya devam etmişlerdir. Bunun üzerine davanın başka mahkemede dinlenmeden doğrudan Asitâne'ye sevk edilmesi emredilmiştir. Asitâne'den çıkan sonuçtan sonra yine taraflar arasındaki miras kavgası bitmeyince bu konunun daha önce görüşülüp karara bağlanmış olmasından dolayı tekrar gündeme taşınmayacağı belirtilmiştir. Defterin sonlarında kardeşler arasındaki mal kavgasının bitmemiş olduğu görülmektedir.

Farklı davalara ait iki hükümde, hükümdeki şikâyetlerin daha önce Divân'da görüşüldüğüne ve haklarında emr-i şerîf verildiğine işaret edilmiş, sorun düzelmediği için yeniden emr-i şerîf istendiği belirtilmiştir: “... müceddeden (önceden) emr-i şerîfim ricâ ve Divân-ı Hümayûnumda mahfûz olan (muhafaza edilen) kuyûd-ı ahkâma (ahkâm kayıtlarına) mürâca‘at olundukda vech-i meşrûh üzere (açıklandığı üzere) emr-i şerîf virildiği mestûr ve mukayyed olunmağın mukaddemâ sâdir olan emr-i şerîfim mücebince amel olunmak için yazılmışdır” (SAD 5, 16-2, 169-1). Bu iki davayla ilgili defterde başka şikâyete rastlanmaması nedeniyle sorunların giderildiği anlaşılmaktadır.

Mühimme kayıtlarında sıkça rastlanan tehditkâr sonuç cümlelerine Ahkâm-ı Şikâyet defterlerinde nadiren rastlanmaktadır. Bozok (Yozgat) civarında tüccarların yollarını kesen eşkıyaların yakalanıp, gasp ettiklerinin geri alınması hususunda, Bozok voyvodasına sert sözlerle emir gönderilmiştir. Voyvoda şayet eşkıyaları yakalayıp yargılayamazsa ve eşkıyaların aldıklarını halka iade edemezse hakkından gelineceğini bilmesi şeklinde ikaz edilmiştir. Başına gelecekleri bilip ona göre davranması istenmiştir. Emir şöyledir: “... sen ki voyvoda-i mûmâ-ileyhsin ihtimâmın (gayretin/ilgin) olmadıkça bir vechle ihkâk-ı hakk mümkin olmaduğun bildirüb bu bâbda hükm-i hümayûnum ricâ eyledikleri ecilden senki voyvoda-i mûmâ ileyhsin mezbûrlar ahz ve huzûr-ı şer‘a ihzâr (çağırılıp) ve şer‘le görüleb üzerlerine sâbit olan mevâd (nesne) tescîl olundukdan (kaydedildikten) sonra sûret-i sicillâtıyla Der-aliyyeme arz ve i‘lâm ve hilâf-ı vâki‘ olur ise hakkından gelineceğini muhakkak bilüb âna göre amel ve hareket etmek için emr-i şerîf yazılmışdır” (SAD 5, 218-2). Aynı konuyla ilgili voyvodaya gönderilen bir başka hükümde, eşkıyaların aldıkları malların geri alınmasında voyvodanın tembelliği olursa, halkın zararının voyvodanın malından tazmin edileceği yönünde ikinci bir ikaz daha yapılmıştır. Emir şöyledir: “... sen ki Bozok voyvadası mûmâ-ileyhsin ma‘rifetinle ahz ve murâfa‘a-i şer‘ ve ihkâk-ı hakk olunmak bâbında ve eğer eşkıyâ-yı merkûm üzerine şer‘an sâbit olan hakkının istirdâdında (geri alınmasında) tekâsülün (tembelliğin) zâhir olur ise kendü hudûdunda olmak hasebiyle kendü malından tazmîn eylemek için yazılmışdır (SAD 5, 255-5). Divân’ın almış olduğu kararların uygulanmasını temin edebilmek için görevlilerin can ve mallarıyla korkutulmaya çalışıldığını görmekteyiz. Ancak başta da belirttiğimiz gibi bu durum Ahkâm defterlerinde sık karşılaşılan bir durum değildir.

3.2. Yakalanamamış Suçlular Hakkındaki Hükümler

Bazı suçlular kanun önünde yargılanmaktan kaçmışlardır. Bunlar çoğunlukla kendilerinden mütegalibe (zorba) diye bahsedilen kişilerdir. Hırsızlık yapıp kaçanlar da yargılanmak için arananlar arasındadır. Suçluların bir türlü yargılanamadığı davalarda, aranan şahısların buldukları mahaldeki yetkili tarafından sorgulanmaları istenmiştir. Bu kişilerin yakalandıkları yerlerde sorgulanması için kazâlar arası hatta eyaletler arası yazışmalar yapılmıştır. Böyle emirler, firari suçluların yakalanması hususunda Divân'ın gerekli titizliği gösterdiğine işaret etmektedir.

İncelenen defterde firari suçluların yakalanmasıyla alakalı 55 adet (% 5,28) hüküm kayıtlıdır. Bu tarz davaların karar cümleleri şöyledir: "...bulunduğu mahalde şer'le görülmek için yazılmışdır" (SAD 5, 4-1, 12-2, 14-2, 16-1, 17-1, 22-2, 22-3, 30-2, 32-1, 41-1, 49-1, 53-2, 54-2, 56-4, 57-1, 60-5, 70-2, 72-4, 73-3, 74-1, 74-2, 85-1, 99-4, 103-1, 109-3, 115-3, 117-1, 120-2, 125-4, 132-2, 155-2, 156-4, 164-3, 165-2, 175-3, 180-1, 181-1, 197-4, 210-2, 220-1, 229-2, 229-4, 233-5, 235-1, 235-2, 235-3, 249-2, 255-5, 258-3, 259-1, 266-2, 294-3, 300-2), "... buldukları mahalde zâbitleri olan Türkmân ağası ma'rifetiyle şer'le görüleb... (SAD 5, 302-1), "... buldukları mahalde zâbitleri olan voyvodaları ma'rifetiyle şer'le görüleb ..." (SAD 5, 24-2). Bu hükümler de mahalline sevk edilen davalar arasında sayılmıştır.

3.3. İstanbul'a Nakledilmesi İstenen Davalar

Bazı davaların sonuca varması zaman almıştır. Bu durum bazen taraflardan birinin sonuca rıza göstermemesinden bazen de suçluların bir türlü yakalanıp yargılanamaması gibi sebeplerden kaynaklanmıştır. Sonuca varmada sorun yaşanan davaların İstanbul'a nakledilerek Divân'da görüşülmesi yönünde emirler çıkarılmıştır. Burada daha yüksek bir mahkemenin adres gösterilmiş olmasını Osmanlı hukukunda adaletin teminat altına alınma isteği olarak yorumlanabilir (Okur Gümrükçüoğlu, 2012: 199).

Bu başlık altında incelenen 11 şikâyetten 10'unda davanın mahallinde görüşülmesi ve eğer sonuca ulaşamazsa suçluların yargılanmak üzere İstanbul'a nakledilmesi emredilmiştir (SAD 5, 15-1, 119-2, 139-4, 182-2, 190-1, 196-1, 199-1, 236-1, 251-4, 254-2). Bir tanesinde ise hakkında şikâyet bulunan kişinin kesin bir şekilde İstanbul'a nakli emredilmiştir. Eşlerini terk edip başka şehre taşınan ve eşlerinin nafakasını göndermediği için suçlu bulunarak davası İstanbul'a nakledilen Hasan Ağa hakkındaki şikâyet (SAD 5, 234-1), Divân'da

halledilen konular arasında sayılmış, diğer şikâyetler mahallinde görüşülenlere dahil edilmiştir

Arabgir kazâsına bağlı Mendurgi köyünde yaşayan bir ailenin miras davası, mirasçılarının bir türlü anlaşmaya varamaması yüzünden devleti epeyce uğraştırmıştır. Dava hem kadı mahkemesinde görülmüş hem davayla ilgili Şeyhülislam'dan fetva alınmış hem de Divân'da görüşülerek davayla ilgili hüküm yazılmıştır. Buna rağmen mirasçılar arasındaki anlaşmazlık bir türlü bitmeyince sorun çıkararak mirasçının başka mahkemede yargılanmadan doğrudan İstanbul'a gönderilmesi emredilmiştir. Bu davanın karar kısmında belirtildiği üzere bu gibi durumlarda, yani davaların sonuçlarına uymakta sorun çıkararak kişilerin olması halinde bunların İstanbul'a havale edilmesi kanundur. Hükümde şöyle belirtilmiştir: "... hilâf-ı şer'-i şerîf ve bilâ-sened ızrâr (zarar verme) kasdında olanların da'vâları Âsitâne-i aliyyemde rü'yet olunmak (görülme) üzere emr-i şerîfim virildüğü mukayyed olmağın..." (SAD 5, 210-3). Dolayısıyla Divân-ı Hümayûn, mahallindeki devlet görevlilerinin işlerini daha düzgün yapmalarının temin edildiği bir makam olmanın yanı sıra, davalı ve davacılara alınan karara uyulmasını temin edebilen zorlayıcı bir kurum olarak da öne çıkmaktadır. Mahallinde karara bağlanan davanın sonucuna uymayanların İstanbul'a nakli hakkında yazılmış hükümlerin karar cümleleri şu şekildedir: "...Âsitâne'ye ihzâr olunmak (getirilmek) için yazılmışdır."

4. YOL GÜVENLİĞİNİN SAĞLANMASI ve SEYAHAT İZİNLERİ HUSUSUNDAKİ FERMANLAR

Ahkâm Defterleri içerisinde şikâyet özelliği taşımayan bazı hükümler de kayıtlıdır. Bunlar özel sebeplerden yolculuk yapan kişilere yolda engel olunmaması ve geçmelerine izin verilmesiyle alakalı hükümlerdir. Bunların sayısı fazla değildir. 5 Numaralı Defter'de bu başlıkla alakalı 9 adet (% 0,86) şikâyet kayıtlıdır.

Bu tarz hükümlerde seyahat izni verilmiş yolcuların yol boyunca karşılaşmaları muhtemel sıkıntılarının engellenmesi, ellerinde izin beratı bulunan kişilerin geçişlerine engel olunmaması ve gerekli hallerde konaklama, yeme-içme ihtiyaçlarının karşılanması yönündeki emirler bulunmaktadır.

Yol izinleri çeşitli nedenler için verilmiştir. Mesela miras, sıla-i rahim gibi sebeplerle bir şehirden diğerine gidecek olan reaya seyahat izni almıştır. Tüccar, esnaf gibi gruplara da seyahat izni için belge verilmiştir. Ayrıca tayinlerde, atanan kişiye görev yerine gidene kadar yardımcı olunması ve ihtiyaçlarının karşılanması yönündeki emirleri

içeren hükümler yazılmıştır. Muhataplardan istenen, seyahat eden kişiye engel olmamaları ve gerekli yardımı göstermeleridir: "... *vech-i meşrûh üzere (açıklandığı üzere) mürûruna (geçmesine) muhâlefet olunmamak için emr-i âlişân yazılmışdır*" (SAD 5, 78-2, 82-3, 193-4, 291-2, 292-4).

Seyahat izni verilmiş olan kişilere engel çıkaran ya da görev yerine ulaşmaya çalışan bir görevliye yolda gerekli yardımları göstermeyenler cezalandırılmakla korkutulmuşlardır. Bu tarz hükümlerin son cümleleri şöyledir: "*ser-i mû (kıl kadar) kusûr ve rehâvetinden (gevşeklik, tembellik) be-gâyet (fazlasıyla) ihtirâz (sakinme) ve ictinâb (kaçınma) olunmak bâbında fermân-ı âlişân yazılmışdır*" (SAD 5, 217-3, 218-1, 255-1, 255-4, 267-3).

5. SONUÇ

Osmanlı'nın taşradan gelen şikâyetlerle nasıl ilgilendiğini araştırdığımız bu çalışmada, 5 Numaralı Sivas Ahkâm-ı Şikâyet Defteri'ndeki 1041 hüküm incelenmiştir. Hükümler Sivas valisine, Sivas eyaletinde görev yapan kazâ kadılarına, voyvodalara, mütesellimlere ya da naiplere hitaben yazılmıştır. Olay mahallindeki görevlilerden davayla ilgilenmeleri istenmiş ya da dava hakkında Divân'da hükme varılmışsa karara dair hüküm yazılarak görevlilerin bilgilendirilmeleri sağlanmıştır.

Hükümlerin sonuç kısımlarının genellikle "*kânûn üzere amel olunmak için yazılmışdır*" ya da "*mahallinde şer'le görülmek için yazılmışdır*" gibi genel ve sade ifadelerle bitirildiği tespit edilmiştir. Davaya konu olan suçun Osmanlı hukukundaki cezasını en iyi şekilde bilen kadılardan ve diğer görevlilerden davayı kanunlara uygun olarak görmeleri istenmiştir.

5 Numaralı Sivas Ahkâm-ı Şikâyet Defteri'nde kayıtlı şikâyetlerin % 42,7'si hakkında Divân'da karara varılmıştır. Bu davalara ait hükümlerde davanın sonuçlandırılmadan önce hangi araştırma ve inceleme aşamalarından geçtiğinden bahsedilmiştir. Bu aşamalar Divân'da mevcut çeşitli defter serilerindeki kayıtların kontrolü ve gerekli durumlarda bilirkişi olarak şeyhülislam, kazasker, defterdar gibi görevlilerin görüşlerine başvurma şeklinde gerçekleşmiştir. Hükümlerde bu bilgilere değinilmesi, davalar neticelendirilmeden önce hangi süreçlerden geçildiğini anlamamızı sağlamıştır.

Defterdeki şikâyetlerin % 56,3'ü Divân'da neticelendirilmeyerek olay mahallinde araştırılıp neticelendirilmesi için sevk edilmiştir. Yani davaların yarısından fazlası Divân'da dinlendikten sonra mahalline geri nakledilmiştir. Mahalline nakledilen davaların kanuna uygun olarak (şer'le) yerel görevliler tarafından çözüme ulaştırılması istenmiştir.

Davaların büyük çoğunluğunun mahalline sevk edilmesi, Divân'ın taşradan gelen şikâyetleri önemsemediği anlamına gelmemektedir. Delil ve şahit yetersizliği nedeniyle yanlış karar vermekten çekinildiği için davaların olay mahallinde en doğru şekilde neticelendirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca Divân'ın mahalline sevk ettiği davaları takip ettiği hakkında malumatlara da ulaşılmıştır. Olay, mahallinde incelenip araştırma yapıldıktan sonra ulaşılan sonuçların divâna bildirilmesi istenmiştir. Bölgeden gelecek bilgilere göre yeni bir emir yazılacağı ifade edilmiştir. Dolayısıyla divâna yapılmış başvurularla Divân'ın yakından ilgilendiği görülmüştür.

Olay mahalline nakledilmiş davalarla ilgili ikinci bir şikâyete rastlanma oranının düşük olması Divân'ın otoritesinin kanıtıdır. Mahalline nakledilmiş davaların % 91'i hakkında ikinci bir şikâyete rastlanmamaktadır. Bu durum mahalline sevk edilmiş davaların büyük bölümünde sorunun ortadan kalktığı şeklinde yorumlanmıştır. Şikâyet konusu olan hal devam ettiğinde davacıların tekrar Divân'a geldiklerine dair örneklerin varlığı, bu tezimizi kuvvetlendirmektedir. Ahkâm defterleriyle alakalı yapılan eleştirilerden biri davaların sonuçlarının belli olmadığı yönündeki görüştür. İncelenen 5 Numaralı Sivas Ahkâm-ı Şikâyet Defteri'nde tekrarlayan şikâyet oranlarının düşük olması davaların mahallinde çözüme kavuşturulduğunu ortaya çıkarmaktadır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

A. {DVNS.AHK.SS.d Sıra No. 5 (5 Numaralı Sivas Ahkâm-ı Şikâyet Defteri)

Araştırma Eserleri

Afyoncu, E. (2014). *Osmanlı Devlet Teşkilatında Defterhâne-i Âmire (XVI-XVIII. Yüzyıllar)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Aktaş, N. (1991). "Atik Şikâyet Defteri", (C. 4, ss. 68), Diyanet Vakfı Yayınları.

Akyüz, V. (2002). "Müslüman Türk Devletlerinde Divân-ı Mezalim Kurumu", (Ed. H.C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca), *Türkler*, (C. 5, ss. 210-234), Yeni Türkiye Yayınları.

Bayındır, A. (2002). "Örneklerle Osmanlı'da Ceza Yargılaması", (Ed. H.C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca), *Türkler*, (C. 10, ss. 69-82), Yeni Türkiye Yayınları.

- Cevger, G. - Keçeci Kurt, S. (2019). “Sivas Ahkâm-ı Şikâyet Defterlerinde Amasya Kazâsı İle İlgili Kayıtlar”, (C. 6 (4), ss. 149-159), *Avrasya Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*.
- Çelik, B. (2019). “Âyânlık İle Eşkıyalık Arasında: Osmanlı Taşrasında Küçük Ali Sorunu (1752-1763)”, (C. 46, ss. 87-108), *OTAM*.
- Ekinci, E. B. (2017). *Osmanlı Hukuku, Adalet ve Mülk*, Arı Sanat Yayınları.
- Gür, A. R. (2017). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadılık Müessesesi*, (2. Baskı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Halaçoğlu, Y. (1995). *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, (2. Baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnalçık, H. (2018a). Adâletnâmeler. C. Dalgakıran (Ed.), *Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adalet*, (ss. 95-234), Kronik Yayınları.
- İnalçık, H. (2018b). Şikâyet Hakkı: ‘Arz-i Hâl ve ‘Arz-i Mahzar’lar. C. Dalgakıran (Ed.), *Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adalet*, (ss. 63-91), Kronik Yayınları.
- Mumcu, A. (1994). “Divân-ı Hümayun”, (C. 9, ss. 430-432), Diyanet Vakfı Yayınları.
- Mumcu, A. (2017). *Divân-ı Hümayun*, Phoenix Yayınları.
- Okur Gümrükçüoğlu, S. (2012). Şikâyet Defterlerine Göre Osmanlı Teb'asının Şikâyetleri. (C. 61 (1), ss. 175-206), *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*.
- Ortaylı, İ. (1994). *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadi*, Turhan Kitabevi Yayınları.
- Sahillioğlu, H. (1988). “Ahkâm Defteri”, (C. 1, ss. 551), Diyanet Vakfı Yayınları.
- TAŞ, H. (2007). Osmanlı'da Şikâyet Hakkının Kullanımı Üzerine Düşünceler. (C. 3, ss. 187-204), *Memleket, Siyaset, Yönetim Dergisi*.
- Tuğluca, M. (2016). *XVII. Yüzyıl Şikâyet Defterlerine Göre Osmanlı Devlet-Toplum İlişkisinde Şikâyet Mekanizması ve İşleyiş Biçimi*, TTK Yayınları.

Unan, F. (2015). “Osmanlı İdare Felsefesinde Adâlet”, *Halil İnalçık Adalet Kitabı* (Ed. Bülent Arı, Selim Sarıtaş), (2. Baskı, ss. 117-132), Yeditepe Yayınları.

EKLER

EK 1: Alacak Davası Hakkında Bir Hüküm (A.{DVNS.AHK.SS.d Sıra No. 5 (5 Numaralı Sivas Ahkâm-ı Şikâyet Defteri) s. 4/3).

Bozok sancâğı mütesellimine ve kâdısına hüküm ki

İstanbul sâkinlerinden Balıkçı Hacı Ömer nâm kimesne gelüb bunun Bozok sâkinlerinden Ahmet Bey dimekle ma'rûf kimesne zimmetinde yine kazâ-i mezbûrdan Mustafa nâm kimesne kefâletiyle bin yüz altmış (-) senesinden berü ber-müceb-i temessükât bin üç yüz yetmiş gurusu alacak hakkı olmağla edâsında ta'ahhüd ve irsâl etmeğe kavil itmişler iken kavline gelince göndermeyüb küllî gadr eyledüğün ve meblağ-ı mezbûru ahz ü kabza tarafından (-) nâm kimesneyi vekil eyledüğün bildirüb temessükü mücebince meblağ-ı mezbûr merkûmdan yâhüd kefil-i bi'l-mâl olan mezbûrdan alıvırilib ihkâk-ı hakk olunmak bâbında emri şerîfim ricâ eylediği ecilden mahallinde şer'le görülmek için yazılmışdır

Fî evâsıt-ı M Sene 1166 (18-26 Kasım 1752)

EK 2: Davaların Sonuçlandırılma Şekillerine Göre Defterdeki Yerleri

Davanın sonuçlandırılma şekli	Karar cümlesi (Sayfa no-Hüküm sırası)	Adet (Hüküm)
	Kânûn üzere amel olunmak için yazılmışdır: 3-1, 5-1, 5-2, 5-3, 9-2, 13-2, 14-3, 16-3, 23-3, 24-3, 25-1, 27-1, 28-4, 30-4, 31-1, 31-3, 35-2, 39-1, 42-1, 43-1, 44-1, 45-1, 46-4, 48-3, 50-1, 50-3, 51-3, 54-4, 57-2, 57-4, 58-2, 58-3, 60-4, 64-3, 66-3, 66-4, 68-3, 72-2, 77-1, 77-4, 79-3, 81-2, 82-1, 82-2, 82-4, 84-3, 89-1, 90-1, 94-1, 98-3, 102-2, 105-3, 111-1, 114-2, 116-1, 119-3, 121-1, 121-4, 126-2, 127-1, 129-2, 134-1, 134-2, 137-1, 137-2, 138-2, 140-	163

Divân'da Karara Varılmış Davalar	1, 140-2, 141-1, 142-2, 144-1, 148-2, 154-2, 155-1, 155-3, 162-1, 163-1, 165-1, 167-3, 169-1, 170-2, 170-3, 171-1, 172-2, 173-1, 173-2, 174-1, 175-2, 176-1, 176-2, 179-2, 180-4, 182-4, 183-1, 195-2, 197-1, 197-2, 198-1, 203-3, 204-1, 206-2, 208-1, 209-2, 209-4, 214-1, 214-2, 221-4, 223-2, 223-3, 224-3, 229-3, 230-5, 232-2, 233-1, 233-3, 236-2, 238-3, 239-3, 245-2, 249-3, 251-2, 253-2, 258-1, 259-5, 261-3, 261-4, 261-5, 264-2, 264-3, 269-3, 270-1, 270-2, 270-3, 272-1, 272-2, 274-2, 274-4, 276-1, 284-3, 285-4, 288-2, 288-3, 289-3, 289-4, 291-1, 291-3, 291-4, 298-1, 298-2, 300-1, 302-2, 305-2, 310-1, 311-3, 312-2, 314-4, 315-1, 316-3, 318-2, 318-4, 319-1, 320-1, 323-2	
	Kânûn üzere iskân etdirilmek emrim olmuştur: 31-2, 35-1, 125-2, 217-1	4
	Vech-i meşrûh üzere amel olunmak için yazılmışdır: 35-3, 41-2, 58-1, 98-1, 188-3, 221-3, 258-3, 259-1, 260-1, 291-2, 300-2, 301-1, 302-3, 303-1, 315-2, 322-1	16
	Hilâf-ı şer' ve mugayir-i kânûn te'addi etdirilmemek için yazılmışdır: 38-1, 55-3, 98-4, 186-1	4
	Der-kenârı mucebince kanûn üzere amel olunmak için yazılmışdır: 54-1, 209-3, 276-2, 295-3	4
	İlâmı mucebince: 1-1, 6-1, 12-1, 19-2, 23-4, 26-1, 27-4, 32-3, 36-1, 37-3, 40-1, 47-1, 52-2, 53-1, 55-4, 67-3, 69-2, 69-3,	82

Yetkili Kişilerin Görüşüne Göre	82-3, 97-1, 100-1, 105-2, 106-2, 111-2, 116-2, 126-3, 132-3, 133-2, 135-1, 142-1, 148-1, 154-1, 158-1, 163-2, 167-2, 168-3, 171-2, 178-1, 178-3, 181-2, 184-2, 192-1, 200-1, 202-1, 205-4, 206-1, 210-3, 216-3, 219-2, 222-1, 225-2, 227-1, 228-3, 230-1, 231-5, 232-3, 233-5, 234-2, 235-4, 236-4, 237-2, 240-1, 240-2, 244-1, 254-1, 265-4, 269-4, 271-1, 273-3, 275-3, 287-2, 290-1, 294-1, 294-4, 296-5, 305-3, 308-2, 309-1, 310-4, 315-3, 318-1, 320-4	
	İşâretleri mucebince: 120-3, 212-4, 226-1	3
	Arzı mucebince: 3-3, 11-4, 22-1, 42-2, 43-2, 63-3, 70-5, 77-2, 80-1, 80-2, 92-3, 94-3, 101-4, 103-4, 143-1, 152-1, 152-2, 173-3, 186-2, 187-1, 187-2, 194-1, 196-2, 197-5, 224-1, 242-2, 248-1, 277-2, 278-1, 283-1, 286-2, 317-1, 325-1	33
	Arz ve i'lâmları mûcebince: 189-4, 215-2, 220-2	3
	Emr-i şerîf mucebince: 157-4, 290-2, 324-3	3
Defter Kayıtlarına Göre	Defter-i hâkânî mucebince: 10-5, 11-3, 13-1, 15-2, 17-3, 18-1, 18-3, 21-3, 26-3, 28-5, 44-3, 47-4, 48-1, 49-3, 64-1, 76-1, 76-4, 78-3, 83-4, 86-1, 87-2, 91-3, 92-2, 93-3, 95-2, 95-3, 97-2, 99-1, 102-3, 114-1, 122-1, 123-4, 126-1, 129-1, 130-1, 136-2, 139-2, 145-3, 146-1, 147-3, 151-1, 153-1, 159-1, 162-3, 164-2, 169-2, 170-1, 174-2, 180-2, 182-1, 185-1, 185-3, 188-2, 194-2, 199-2, 200-	84

	2, 202-2, 207-3, 211-1, 215-3, 217-2, 221-2, 221-5, 239-4, 246-1, 256-1, 262-1, 273-1, 279-1, 279-4, 282-4, 289-1, 293-3, 297-1, 299-1, 301-3, 304-1, 305-1, 313-1, 316-2, 318-5, 319-2, 322-4, 323-1	
	Kanûn ve defter mucebince: 47-2, 141-3, 143-2, 281-4, 287-1	5
Beratına Göre	Berâtı mucebince: 14-4, 16-2, 31-4, 34-1, 46-1, 59-1, 64-2, 75-2, 100-2, 113-4, 128-4, 150-4, 177-1, 225-3	14
Kararın Ayrıntılı Yazıldığı Hükümler	15-1, 71-3, 101-1, 141-2, 170-4, 184-4, 218-2, 255-5, 311-2	9
İstanbul'a Nakli İstenen Davalar	234-1	1
Şarhli Karara Bağlanmış Davalar	183-4, 238-1, 239-1, 242-1, 245-3, 250-1, 253-3, 257-4, 263-1, 264-1, 265-2, 266-1, 268-1, 278-2, 281-1, 324-2	16
Mahalline Nakledilen Davalar	Mahallinde şer'le görülmek için yazılmıştır: 2-1, 2-2, 4-1, 4-2, 4-3, 4-4, 4-5, 8-2, 8-3, 9-1, 9-3, 10-1, 10-2, 10-3, 10-4, 11-2, 12-2, 13-3, 13-4, 14-1, 14-2, 17-2, 18-2, 19-1, 20-1, 20-2, 21-1, 21-2, 21-4, 22-2, 22-3, 23-1, 23-2, 24-1, 24-2, 24-4, 25-2, 25-3, 25-4, 26-2, 27-2, 27-3, 28-1, 28-2, 28-3, 29-1, 29-2, 29-3, 30-1, 30-2, 30-3, 32-1, 32-2, 33-1, 33-2, 33-3, 33-4, 34-2, 34-3, 35-4, 36-2, 36-3, 37-1, 37-2, 38-2, 38-3, 39-2, 41-1, 41-3, 43-3, 44-2, 44-4,	527

	45-2, 45-3, 45-4, 45-5, 46-2, 46-3, 48-2, 49-1, 49-2, 50-2, 51-2, 52-1, 53-2, 53-3, 54-2, 54-3, 55-1, 55-2, 56-1, 56-2, 56-3, 56-4, 57-1, 57-3, 58-4, 59-2, 59-3, 59-4, 59-5, 59-6, 60-1, 60-2, 60-3, 60-5, 61-1, 61-2, 61-3, 61-4, 62-1, 62-2, 62-3, 63-1, 63-2, 63-4, 65-1, 65-3, 65-4, 66-1, 67-1, 67-2, 68-1, 68-2, 70-1, 70-2, 70-3, 70-4, 71-1, 71-2, 72-1, 72-4, 73-1, 73-2, 73-3, 74-1, 74-2, 75-1, 75-3, 76-2, 76-3, 78-1, 79-1, 79-2, 81-1, 83-1, 83-2, 83-3, 84-1, 84-2, 85-1, 85-2, 85-3, 86-2, 87-1, 87-3, 88-1, 88-2, 88-3, 88-4, 89-2, 89-3, 90-2, 90-3, 91-1, 91-2, 92-1, 93-1, 93-2, 94-2, 95-1, 96-1, 98-2, 99-2, 99-3, 99-4, 101-2, 101-3, 102-1, 102-4, 103-1, 103-2, 103-3, 104-1, 104-2, 104-3, 105-1, 106-1, 107-1, 107-2, 107-3, 107-4, 107-5, 107-6, 108-1, 108-2, 108-3, 109-1, 109-2, 109-3, 109-4, 110-2, 110-3, 111-3, 112-1, 112-2, 112-3, 112-4, 113-1, 113-2, 113-3, 114-3, 115-1, 115-2, 115-3, 116-3, 117-1, 117-2, 117-4, 118-1, 118-2, 118-3, 119-1, 120-1, 120-2, 120-4, 121-2, 121-3, 122-2, 123-1, 123-2, 123-3, 124-1, 124-2, 124-3, 125-1, 125-3, 125-4, 127-2, 128-1, 128-2, 128-3, 129-3, 131-1, 131-2, 131-3, 131-4, 132-2, 133-1, 134-3, 136-1, 139-1, 139-3, 140-3, 140-4, 140-5, 144-2, 144-4, 145-1, 145-2, 145-4, 147-1, 149-1, 149-2, 149-3, 149-4, 150-1, 150-2, 150-3, 151-2, 151-3, 155-2, 156-1, 156-2, 156-3, 156-4, 157-1, 157-2, 158-2, 158-4, 160-1, 160-2, 161-1, 161-4, 161-5, 161-6, 162-2, 164-1, 164-3, 164-4, 165-2, 165-4, 165-5, 166-1, 166-2, 166-3, 166-4, 167-1, 167-4, 168-1, 168-2, 169-3, 172-1, 172-3, 172-4, 172-5, 172-6, 175-1, 175-3, 175-4, 176-3, 176-4, 177-2, 177-3, 178-2, 179-1, 179-3, 179-4, 179-5, 180-	
--	---	--

	<p>1, 180-3, 180-5, 181-3, 182-3, 183-2, 184-1, 184-3, 185-2, 185-4, 186-3, 186-4, 188-1, 188-4, 189-1, 189-2, 189-3, 189-5, 190-3, 190-4, 191-1, 191-2, 191-3, 191-4, 191-5, 192-2, 193-1, 193-2, 193-3, 196-3, 197-3, 197-4, 198-2, 201-1, 201-2, 202-3, 203-2, 204-2, 204-3, 204-4, 205-2, 205-3, 207-1, 207-2, 208-3, 209-1, 210-1, 210-2, 210-4, 211-2, 211-3, 212-1, 212-2, 212-3, 213-1, 213-2, 213-3, 213-4, 214-3, 214-4, 214-5, 215-1, 215-4, 216-1, 216-2, 216-4, 218-3, 218-4, 218-5, 219-1, 220-1, 221-1, 223-1, 224-2, 224-4, 225-1, 227-2, 227-3, 227-4, 228-1, 228-2, 229-1, 229-2, 229-4, 230-2, 230-3, 230-4, 231-1, 231-2, 231-3, 231-4, 232-1, 233-2, 233-4, 236-3, 237-1, 238-2, 238-4, 239-2, 242-3, 243-1, 243-2, 244-2, 245-1, 249-1, 249-2, 250-2, 251-1, 252-1, 252-2, 252-3, 252-4, 253-1, 254-3, 255-2, 255-6, 257-3, 258-2, 259-3, 259-4, 260-3, 261-2, 262-2, 265-3, 266-2, 267-1, 267-2, 268-2, 269-2, 270-4, 272-3, 273-2, 274-1, 274-3, 274-5, 275-1, 275-2, 276-3, 276-4, 277-1, 278-3, 279-2, 279-3, 280-1, 280-2, 280-3, 280-4, 281-2, 281-3, 282-1, 282-2, 282-3, 284-1, 284-2, 284-4, 285-2, 285-3, 288-1, 288-4, 289-2, 291-5, 292-1, 292-2, 292-3, 293-1, 293-2, 293-4, 294-2, 294-3, 295-1, 295-2, 296-1, 296-2, 296-3, 299-2, 301-2, 302-1, 308-1, 310-2, 310-3, 311-1, 311-4, 311-5, 312-1, 312-3, 312-4, 312-5, 313-2, 313-3, 314-1, 314-2, 314-3, 316-1, 316-4, 317-2, 317-3, 318-3, 319-3, 320-2, 320-3, 321-2, 321-3, 321-4, 322-2, 322-3, 324-1, 324-4</p>	
--	--	--

	Mahallinde şer'le görülüp ihkâk-ı hakk olunmaz ise Asitâne-i Sa'adetime ihzârı için arz ve ilâm olunmak emrim olmuştur: 119-2, 139-4, 190-1, 190-2, 196-1, 199-1, 236-1, 251-4, 254-2, 257-2	10
	Mahallinde görülüp sonucun bildirilmesi istenen davalar: 3-2, 8-1, 9-4, 11-1, 16-1, 17-1, 47-3, 51-1, 65-2, 66-2, 69-1, 72-3, 77-3, 110-1, 117-3, 132-1, 138-1, 144-3, 147-2, 157-3, 158-3, 161-2, 161-3, 175-5, 181-1, 183-3, 195-1, 201-3, 203-1, 205-1, 208-2, 217-4, 235-1, 235-2, 235-3, 243-3, 255-3, 257-1, 259-2, 260-2, 261-1, 265-1, 269-1, 281-5, 284-5, 285-1, 286-1, 296-4, 314-5, 321-1, 321-5	51
Seyahat İzinleri	78-2, 165-3, 193-4, 217-3, 218-1, 255-1, 255-4, 267-3, 292-4	9
TOPLAM		1041

Kaynak: 5 Numaralı Sivas Ahkâm-ı Şikâyet Defteri (A. {DVNS.AHK.SS.d Sıra No. 5)